

Πιο χαμηλά, πιο αργά, πιο αδύναμα.

Η σκληρότητα και η πίκρα του αθλητισμού μέσα από τα αρχαία σκωπτικά επιγράμματα

Παντελής Μπουκάλας, Καθημερινή, Επτά Ημέρες, 23-05-04

Όταν ακούγεται το ζεύγος ποίηση-αθλητισμός, έρχεται αυτόματα στο νου ο Πίνδαρος, οι Ολυμπιόνικοί του, οι Πυθιόνικοί, οι Νεμεόνικοί και οι Ισθμιόνικοί, που πλάστηκαν (ορισμένοι μάλιστα κατά παραγγελία) για να υμνήσουν τη δόξα αθλητών που πρώτευαν, να τους αποθεώσουν προτείνοντας τους σαν παράδειγμα. Ασχολήθηκαν ωστόσο και άλλοι ποιητές με τον αθλητισμό, είτε περιστασιακά είτε συστηματικότερα, και μάλιστα με στόχο τον σκληρό Ψόγο και όχι το ευφραδές εγκώμιο. Κορυφαίο δείγμα του αποφασισμένου αντιαθλητικού πνεύματος παραμένουν βεβαίως οι στίχοι του Ξενοφάνη του Κολοφώνιου («ουδέ δίκαιον προκρίνειν ρώμην της αγαθήσ σοφίης») και του Ευριπίδη στον «Αυτόλυκό» του: «κακών γαρ μυρίων καθ' Ελλάδα / ουδέν κάκιόν εστιν αθλητών γένους».

Αυτή η ενδοποιητική διχογνωμία θα έπρεπε να μας έχει πείσει προ πολλού ότι η αρχαιότητα (και όχι μόνο η αθλητική, αλλά και η κοινωνική και η πολιτική) δεν ήταν ακριβώς ιδεώδης, όπως τη σχηματίζει αναδρομικά η εξωραϊστική ιδεολογία μας, προσδοκώντας ότι έτσι θα αυξηθεί και η αίγλη των σημερινών, όσων δηλώνουν κληρονόμοι. Καμία περίοδος της Ιστορίας δεν είναι νοητό να κριθεί ιδανική. Και οι «χρυσοί αιώνες» αιώνες των ανθρώπων υπήρξαν, κι είχαν τη σκουριά και τις πληγές τους.

Εν σκώμμασι και βωμολοχίαις

Στους αντίποδες του Πινδάρου λοιπόν, στα χρόνια που ακολούθησαν τους επίνικούς του, βρέθηκαν κάποιοι ποιητές που έστρεψαν τα βέλη της σάτιράς τους κατά των αθλητών, για να μας θυμίσουν έτσι ότι εκτός από τους πρώτους, τους νικητές υπάρχουν και οι παρακατιανοί, οι μέτριοι, οι μονίμως ηττώμενοι, δηλαδή το πλήθος. Με το πέρασμα των αιώνων το «ιδεώδες» είχε φθαρεί, ο ιερός χαρακτήρας των θρησκευτικών-αθλητικών πανηγύρεων είχε σβήσει, οι αθλητές ήταν πια ιδιώτες -επαγγελματίες και όχι εκπρόσωποι πόλεων. Έτσι απελευθερώθηκε και οξύνθηκε το σκώμμα, κύριος στόχος του οποίου υπήρξε η κατάφωρη βαρβαρότητα ορισμένων αθλημάτων, πρωτίστως της πυγμαχίας.

Αντίδοτο στην υπερβολή του αθλητισμού ήταν τα ποιήματα αυτά, όπως άλλωστε και οι «αντικανονικές» απόψεις κάποιων ιστορικών, σαν τον Πλούταρχο, ο οποίος σημείωνε στα «Υγιεινά Παραγγέλματά» του ότι οι αλείπτες και οι γυμναστές αποσπούν από τα γράμματα τους αθλητές και τους εθίζουν στο να διημερεύουν «εν σκώμμασι και βωμολοχία[^]», καταντώντας τους «λιθίνους» (κάτι ανάμεσα στα σημερινά «τούβλα» και «ντουβάρια»). Και δίκην αντιδότου στην αφόρητη ολυμπιακή ρητορεία που μας βαυκαλίζει κοντά μια δεκαετία τώρα (από την εποχή της διεκδίκησης των «χρυσών» Αγώνων του 1996), επιχειρείται εδώ μια μεταφορά τους στη νέα ελληνική. Τα επιγράμματα αντλούνται από την απέραντη «Παλατινή Ανθολογία», και συγκεκριμένα από το τερπνότατο ενδέκατο βιβλίο της, που φιλοξενεί ποιήματα συμποτικού και σκωπτικού περιεχομένου. Τα περισσότερα με αθλητικό περιεχόμενο οφείλονται στον Λουκίλλιο, ποιητή του 10ου αιώνα μ.Χ. που έζησε στη Ρώμη και επιδόθηκε κυρίως στη συγγραφή απολαυστικά δηκτικών επιγραμμάτων (η «Παλατινή» διέσωσε περί τα εκατό).

Στο υπ' αριθμ. 78 επίγραμμα ο Λουκίλλιος συνθέτει με λέξεις, αλλά και προσφεύγοντας στη σημειωτική της μουσικής, την προσωπογραφία ενός κατακαημένου πυγμαχού, του Απολλοφάνη, που η κεφαλή του είχε δεχτεί αμέτρητα πλήγματα: *Κόσκινο, Απολλοφάνη, το κεφάλι σου, ή πες σαν τα βιβλία που τα τρώει ο σκόρος από κάτω σαν τρύπες μυρμηγκιών, λοξές ή ορθές, παρόμοιες με τα λύδια και τα φρύγια των μουσικών σημάδια.*

Πλην, συνέχισε να πυγμαχείς. Κανένας φόβος. Κι αν σε χτυπήσουν στο κεφάλι, όσες πληγές έχεις ως τώρα, τόσες θα 'χεις. Πού να χωρέσουν περισσότερες;

Σκηνή πυγμαχικού αγώνα σε αγγειογραφία. Η μύτη του ενός παίκτη τρέχει βροχή το αίμα από τα χτυπήματα του αντιπάλου. Το εύσαρκο στα σώματα των δύο αθλητών, επιβλητικό από την υπεργύμναση και την υπερσίτιση, βρίσκεται εμφανώς σε αντίφαση με τα ιδεώδη της εποχής για αρμονική σωματική διάπλαση. Ο άγνωστος αγγειογράφος της εποχής αποδίδει άραγε ρεαλιστικά τη σκηνή ή μήπως περιπαίζει κάνοντας γελοιογράφημα; Μπορεί και τα δύο.

Πάντως τα χτυπήματα στην Πυγμαχία γίνονταν κυρίως στο κεφάλι, στη μύτη, στα μάγουλα και στο σαγόκι, όπως και σήμερα («Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα» Εκδοτική Αθηνών).

Αγνώριστος είχε καταντήσει κι ένας άλλος πυγμάχος, ο Στρατοφών, κι ο γραμματικός Λουκίλιος βρίσκει την ευκαιρία, στο 770 επίγραμμα, να τον γιατροπορέψει με αναφορές στη «Οδύσσεια»:

*Είκοσι χρόνια ξενιτιά και στην πατρίδα του γυρνάει
ο Οδυσσέας. Αμέσως τον γνωρίζει ο σκύλος του ο Αργος.
Κι εσύ, τέσσερις μόνο ώρες, Στρατοφώντα μου, πυγμάχησες
κι όχι σκυλιά, μήτε η πόλη όλη δεν σ' αναγνωρίζει
Κι αν σε καθρέφτη δεις το πρόσωπό σου, θα συμφωνήσεις.
«Δεν είμαι ο Στρατοφών» θα πεις, κι όρκο θα λάβεις.*

Αγώνες δρόμου

Η δεύτερη ομάδα των αθλητικών επιγραμμάτων αφήνει το... ριγκ και πάει στους αγώνες δρόμου, στον δόλιχο, στο στάδιο, στον οπλίτη δρόμο. Ωρα του Νικάρχου, ποιητή σύγχρονου του Λουκίλλιου, να χλευάσει (στο 820 επίγραμμα) τον καημένο τον Χάρμο, δρομέα που θα κατάφερνε να νικήσει μόνο αν τον περιελάμβανε ο Ζήνων στα παράδοξά του, δίνοντάς του τη θέση της χελώνας:

*Στην Αρκαδία μ' άλλους πέντε ο Χάρμος έτρεχε
στον δόλιχο, και -θαύμα μέγα- έβδομος τερμάτισε.
«Πώς έβδομος;» θα πεις, Ζώιλε φίλτατε. «Έξι όλοι κι όλοι...»
Ναι, μα μπήκε ένας φίλος του στο στάδιο, ιματιοφορεμένος,
«Κουράγιο, Χάρμε!» του φωνάζει Κι έτσι ήρθε έβδομος.
Κι αν είχε πέντε φίλους, δωδέκατος στο τέρμα θά 'φτανε.*

Χειρότερος -αν είναι δυνατόν- κι από τον Χάρμο φαίνεται πως ήταν ο Μάρκος, ειδικευμένος στον οπλίτη δρόμο. Το 850 επίγραμμα, με δράστη τον Λουκίλλιο και πάλι, για ένα μόνο μας βεβαιώνει: ότι ο ακίνητος δρομέας μας δεν είχε γνωρίσει τον συγκαιρινό του Αστεριξ, άρα δεν είχε δανειστεί το μαγικό του φίλτρο, ώστε να βγάλει «φτερά στα ποδάρια»:

Μεσάνυχτα κι ακόμα ο Μάρκος στον σπλίτη δρόμο έτρεχε. Πάει ώρα που σφραγίστηκαν οι πύλες όλες του σταδίου. Βλέπουν οι φύλακες, θαρρούν πέτρινο άγαλμα πως είναι, τάχα πως στήθηκε να τιμηθεί κάποιος σπλίτης.

Περνάει χρόνος ολόκληρος, ανοίγουνε, ιδού ο Μάρκος τρέχει -ένα μονάχα στάδιο του μένει το δρόμο του σταδίου για να καλύψει

Ιστοαχής του Μάρκου πρέπει να ήταν ο Περικλής, ένας «δαιμόνιος βραδυτής», που ο Λουκίλλιος τον περιλαβαίνει στο 860 επίγραμμα:

Καθόταν τάχα ή έτρεχε ο Περικλής; Κανείς δεν ήταν βέβαιος θανμάσιος αργοπόρος. Ωρα πολλή ο ήχος είχε σβήσει της εκκίνησης, ήδη στεφάνωναν το νικητή, κι εκείνος ούτε σπιθαμή δεν είχε προοδεύσει

Παράσταση δρόμου σε αγγειογραφία. Πίσω από τους στεφανωμένους νικητές και τα διάσημα ονόματα υπερβολικών ικανοτήτων και επιδόσεων, όπως για παράδειγμα ο δρομέας Πολίτης, ο οποίος, παραπάνω από Κεντέρης της εποχής, κέρδισε στην 21^η Ολυμπιάδα (69 μ.Χ.) μέσα σε λίγη ώρα και τα τρία αγωνίσματα δρόμου, ακολουθεί μια αφάνης στρατιά ανωνύμων. Ακόμη πιο πίσω από τους αφανείς με τις μεσαιές επιδόσεις, σέρνονται ιδρωμένοι οι ουραγοί. Σε πείσμα των επιφανών, αυτοί, οι τελευταίοι των τελευταίων, οι χωρίς ποτέ ελπίδα νίκης, κερδίζουν την αθανασία και έρχονται πρώτοι χάρη στα σκωπτικά επιγράμματα («Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα», Εκδοτική Αθηνών).

Πεντετριοζόμενοι

Και για να μη φανεί πως ο ποιητής έχει πάρει από κακό μάτι τους πυγμάχους μόνο και τους δρομείς, στο 840 επίγραμμα ο αστέρας του πεντάθλου καταρρίπτει κάθε ρεκόρ και νικά (ή περίπου...) και στα πέντε αθλήματα (δρόμος, άλμα, δίσκος, πάλη, ακόντιο). Για να χαρακτηρίσει τον αθλητή του, ο Λουκίλλιος πλάθει τη λέξη «πεντετριαζόμενος», κατ' αναλογία προς το «τριάζω» (που σήμαινε νικάω τρεις φορές και αφορούσε κυρίως τους παλαιστές, οι οποίοι όφειλαν να καταβάλουν τρεις φορές τον αντίπαλό τους για να κηρυχθούν νικητές), αλλά με μια μικρή «πλεκτάνη»: από την ενεργητική φωνή περνάει στην παθητική, αφού ο ήρωάς του κηρύσσεται ηττημένος (ας εννοηθεί λοιπόν το «υστερεία» της μετάφρασης σαν... ανάποδη αναλογία του «πρωτεία»):

Κανείς αντίπαλός μου δεν έπεφτε πιο γρήγορα από μένα, κανείς πιο αργά δεν έτρεχε το στάδιο. Μακριά απ' όλους έμενα στο δίσκο, κότσια ποτέ δεν είχα τα πόδια να σηκώσω, άλμα της προκοπής να καταφέρω.

Κι ένας ανάπηρος, στ' ακόντιο θα με νικούσε.

Ιδού λοιπόν, πρώτος εγώ πέντε υστερεία κέρδισα στο πένταθλο.

Εάν εμείς λοιπόν μάθαμε με τον καιρό, επηρεασμένοι κι από τους Λατίνους, να δοξάζουμε το «πιο ψηλά, πιο γρήγορα, πιο δυνατά», οι σκώπτες ποιητές είχαν επιλέξει να αναδείξουν αθλητές που τα κατορθώματά τους υπάκουαν στον κανόνα «πιο Χαμηλά, πιο αργά, πιο αδύναμα». Το δίκιο με το μέρος τους, Δικό μας κέρδος το χαμόγελο από τη σάτιρά τους, η οποία έχει το γνώρισμα να εξανθρωπίζει τον κόσμο του αθλητισμού εκθέτοντάς τον στην πονεμένη πραγματικότητά του.